

УДК 378.124.001.76:376

**ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ
ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Мар'яна Захарчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто актуальну проблему професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах інклюзивної освіти; проаналізовано можливість введення спеціального курсу в навчально-виховний процес ВНЗ; запропоновано найактуальніші напрями підготовки молодих викладачів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: інклюзивне навчання, люди з особливими потребами, інноваційна діяльність, педагогічна інновація, готовність педагога до інноваційної діяльності.

Система вищої освіти потребує безперервного оновлення теоретико-методологічного підґрунтя. Зумовлено це її стрімким розвитком та незавершеністю реформ у цій галузі внаслідок високої динамічності соціально-економічних процесів і трансформацій в Україні. Національна система освіти повинна відповідати національним інтересам, світовим тенденціям розвитку та умовам органічної цілісності. Водночас забезпечити принципи цілісності та системності вищої освіти неможливо без урахування потреб та особливостей усіх без винятку верств населення країни відповідного віку. Це стосується, безумовно, й громадян з особливими фізичними, сенсорними та ментальними можливостями. Введення в педагогічну систему вищої освіти спеціальних навчальних та реабілітаційних технологій, новітніх методик для цієї категорії студентів відповідає як принципам соціальної справедливості, так і економічної доцільності. Адже людина з ослабленим здоров'ям, проте з вищою освітою має більше шансів працевлаштуватися і бути інтегрованою у суспільство [9, с. 95].

Відомо, що в Україні, як і в переважній більшості країн Євросоюзу, проживають люди з особливими потребами. Тепер в Україні налічується близько 2,5 млн інвалідів, зокрема 122,6 тис. дітей-інвалідів. Частка осіб цієї категорії в загальній структурі населення становить близько 5 відсотків [5]. За даними Держкомстату України, станом на 1 січня 2002 року із загальної

кількості пенсіонерів кількість інвалідів становила 2659 тис. осіб. Серед спеціалістів побутує думка, що фактична кількість громадян України, яких можна віднести до інвалідів, принаймні удвічі більша і дорівнює загальносвітовій середньостатистичній нормі кількості інвалідів, що за оцінками Всесвітньої організації здоров'я (ВОЗ) становить 10 відсотків від усього населення світу. Водночас кількість працюючих інвалідів у складі всього зайнятого населення України становить лише 1,6 відсотка (14,5 відсотка їхньої загальної кількості) [9, с. 77]. Стандартні правила забезпечення однакових можливостей для інвалідів, затверджені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. № 48/96 [5] і законом України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 06. 10. 2005 № 2961 – IV [3, ст. 5], передбачають однакові стартові можливості для всіх осіб, незалежно від їхнього психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу, а також однаковий доступ до освіти. Проблема професійної самореалізації науково-педагогічних працівників, забезпечення економічних і соціальних гарантій якої віднесено до одного із пріоритетних напрямів політики держави щодо розвитку освіти [7, п. 2], сьогодні стає щораз актуальнішою, зважаючи на необхідність забезпечення інноваційної педагогічної діяльності та інноваційного характеру навчально-виховного процесу. Оскільки інноваційна діяльність за своєю сутністю та природою – специфічна і досить складна, вимагає особливих знань, навичок та здібностей [4, с. 158–184], то держава повинна забезпечувати умови для ефективної професійної діяльності науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві [7, п. 3], що, зокрема, поліпшує систему стимулювання їх професійного зростання [7, п. 29].

Вивченню фахової майстерності педагогів у роботі з людьми з особливими потребами приділяли увагу А. Й. Капська, В. М. Шахрай, А. Г. Шевцов, Lupart J., Murphy J., Webber C. F. та ін. Вони розглядають можливість та необхідність навчання осіб з особливими потребами в умовах інклюзії, тобто введення кількох осіб з особливими потребами у групу. У Правилах прийому до вищого навчального закладу незалежно від конкурсної ситуації під час вступу на певну спеціальність можуть визначатися особливі умови вступних випробувань [6, с. 48]. Інваліди мають переважне право вступу до вищих навчальних закладів [2, ст. 22]. Згідно з даними ВОЗ, близько 3% студентів вищих навчальних закладів – інваліди. І ця цифра має тенденцію до збільшення. З огляду на це одне з найважливіших завдань оточуючих – надання допомоги студентам з обмеженими можливостями здоров'я щодо ефективної інтеграції у соціум засобами створення адекватного предметного середовища, а також здійснення кваліфікованого психологічного, соціального та педагогічного супроводу. Критичний аналіз відомих шляхів розв'язання проблеми підготовки чи перепідготовки

спеціалістів виявив, що наявні теоретичні та методичні уявлення про цей феномен є здебільшого частковими, концептуально не скоординованими і стихійними.

Ми вважаємо, що особливості підготовки педагогів вищої школи до такої роботи ще не знайшли вичерпного висвітлення в науковій літературі, і, зважаючи на це, обрана для вивчення проблема є швидше теоретичною. Ми ставили за мету розкрити особливості професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в інклюзивному середовищі.

Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій на її оновлення. Педагогічну інновацію розглядають як особливу організацію діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововедення в освітньому просторі, або як процес засвоєння, впровадження і поширення нового в освіті [4, с. 158]. Педагогічні інновації, як і будь-які інші нововедення, зумовлюють проблеми, пов'язані з необхідністю поєднання інноваційних програм з наявними державними програмами виховання і навчання, співіснування різних педагогічних концепцій. Вони потребують принципово нових методичних розробок, нової якості педагогічного новаторства. Професійна підготовка спеціалістів з обмеженими можливостями здоров'я є порівняно новим напрямком сучасної педагогіки і недостатньо дослідженим. Вибір майбутньої професії пов'язаний з потребами суспільства і знаходженням своєї ніші у сучасному суспільстві. Питання професійної підготовки інвалідів в Україні є надзвичайно актуальним, але зумовлює певні проблеми.

По-перше, значною вадою стала, на нашу думку, відсутність наукової бази. Вона, певною мірою, пов'язана з прагненням сучасних науковців якомога глибше дослідити й обґрунтувати необхідність навчання людей з особливими потребами. Це заслуговує на всебічну підтримку, але відсутність будь-якого методичного забезпечення чи рекомендацій у цій сфері «відштовхує» нас на кілька кроків назад.

По-друге, наше бачення розв'язання проблеми підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзивного навчання впливає із теоретичного уявлення про її сутність. Це пов'язано із створенням соціальних, педагогічних і психологічних умов для реалізації майбутніми педагогами тих потенційних гуманістичних задатків і можливостей, які мають загальнолюдський характер.

По-третє, найважливішою рушійною силою є готовність педагогів до інноваційної діяльності в інклюзивному середовищі. На нашу думку, готовність до інноваційної педагогічної діяльності можна визначити як особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності

до творчості і рефлексії [1, с. 185]. Успішність інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні. Цей феномен базується на розумінні педагогічної діяльності в умовах інклюзії як визначення й утвердження викладачем власної позиції, що ґрунтується на безумовному прийнятті унікальності кожної людини не залежно від фізичних особливостей, як найвищої цінності з огляду на те, що й викладач повинен бути такою цінністю для всіх суб'єктів педагогічного процесу.

Незважаючи на те, що в запропонованому рейтингу проблема готовності педагога посідає третє місце, ми виділяємо її як найактуальнішу в умовах цього дослідження. Адже вона є основою активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, яка спонукає до інноваційної діяльності та сприяє її продуктивності. Багато проблем, що постають перед педагогами в умовах інноваційного режиму, пов'язано і з низькою інноваційною компетентністю, яку визначаємо як систему мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних рис, які забезпечують ефективність використання сучасних педагогічних технологій в роботі [1, с. 186]. Готовність розглядають як внутрішню силу, яка формує інноваційну позицію педагога. Це складне інтегративне утворення, що охоплює мотиваційний, емоційно-вольовий, пізнавальний компоненти. Кожний компонент готовності до інноваційної діяльності характеризується певними особливостями, які виявляються на стадії підготовки, „настроювання” педагога на перетворювальну діяльність. Особливу роль у цьому відіграє позитивна мотивація до інноваційної діяльності, яка виявляється через задоволення особистісних і професійних потреб педагога.

Механізм виникнення готовності вихователя до інноваційної діяльності та умови, в яких цей механізм може функціонувати, неможливо уявити без осмислення психологічних бар'єрів, що неминуче виникають тоді, коли потрібно вийти за межі “своєї системи” координат, звичних способів вирішення професійного завдання, свого уявлення про способи виконання діяльності. В основі багатьох причин неприйняття педагогічних інновацій лежить одна – опір особистості педагога знеціненню власної “Я”-концепції. Ця причина пояснює антиінноваційну поведінку педагога, яка виявляється в чутливості до критики, страху перед невизначеністю, небажанні витратити сили на нові способи педагогічної діяльності, боязні й неприйнятті всього нового, що може порушити баланс внутрішньої душевної рівноваги, цілковитій задоволеності положенням статус-кво та ін. Ці антиінноваційні бар'єри усуваються унаслідок організації творчих груп педагогів, де для кожного вихователя має створюватися ситуація успіху, терпимості до невдач (якщо педагог небайдужий до результатів своєї праці). Групові дискусії, рефлексивна інверсія, активне обговорення проблемних питань зменшують

опір новому, формують орієнтацію на досягнення успіху, а не на уникання невдач. Готовність педагога до інноваційної діяльності І. М. Дичківська [1, с. 187] пропонує визначати за такими показниками :

- усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій на рівні власної педагогічної практики;
- інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи;
- зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, проведення експериментальної роботи;
- готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності;
- володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та створення нових.

На підставі вищезазначеного можна висувати, що означена готовність формується не сама по собі, не у віртуальних розмірковуваннях, а під час педагогічної практики, акумулюючи все нагромаджене на попередньому етапі.

З огляду на ті та інші тенденції ми визначили такі найактуальніші напрями підготовки молодих викладачів до роботи в умовах інклюзивного навчання:

- почуттєво-комунікативний, спрямований на розвиток можливостей учителя щиро, емпатично й креативно транслювати власні почуття й думки, створюючи відповідні взаємозв'язки і налагоджуючи взаємодію між суб'єктами всіх учасників педагогічного процесу, виявлення індивідуальної своєрідності, усунення остраху перед можливою невдачею;
- свідомоформуючий, який розглядають як світоглядне самовизначення викладача, пробудження глибоких роздумів, бажання підтвердити або спростувати достовірність явищ чи тверджень, довести їх хибність або доцільність, зробити свідомий вибір і перетворити його на елемент власних переконань;
- емпатійний, розуміння вихованців – прагнення і вміння «відчувати іншого як самого себе», розуміти внутрішній світ своїх вихованців, вміння стати на їхні позиції;
- емпіричний, що дає знання тих закономірних зв'язків і відношень, які виявляються через аналіз безпосередніх даних спостереження; спонукання до перетворювального мислення, зіставлень, узагальнень, роздумів і співпереживань.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що професійна підготовка кожного окремого викладача, а тим більше подальша інтеграція в незнайоме середовище, відбувається по-різному. Навіть у разі

відносної подібності зовнішніх умов життя, віку, статі та інших чинників суб'єктно-діяльнісні зміни відбуваються в окремих викладачів різними темпами: на кожному етапі життя вони відрізняються не тільки кількісними, а й якісними показниками і характеристиками. Тому й професійні здобутки, умови становлення і розвитку яких зовнішньо дуже схожі, виявляються суттєво різними. Ці розбіжності зумовлені передусім генетичними задатками викладачів. Саме ці задатки визначають характер реакції викладача на зовнішні впливи, зокрема на адміністративні, соціальні, політичні. Як наслідок цих реакцій складається наступна педагогічна діяльність конкретного викладача, оскільки вона є виявленням певних його потреб і прагнень цілісно. Особливо слід акцентувати, що своєчасне, об'єктивне визначення рівня сформованості готовності конкретного педагога до інноваційної діяльності дає змогу спланувати роботу щодо розвитку його інноваційного потенціалу, який є важливим компонентом структурних професійних якостей.

1. *Дичківська І. М.* Готовність до інноваційної діяльності як важлива професійна якість педагога // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка, психологія. Вип.6. Ч. 1. Ялта, 2004. Ч. 1. С. 185–188
2. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21. 03. 91 №876 – XII www.naiu.org.ua
3. Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 06. 10. 2005 № 2961 – IV www.naiu.org.ua
4. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб./ Колектив авторів: Бартенева І. О.; Богданова І. М.; Бужина І. В. та ін. Одеса, 2002.
5. Постанова кабінету міністрів України від 8 грудня 2006 р. № 1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів». www.zakon.nau.ua
6. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями: Навч.-метод. посіб. для соц. педагогів і соц. працівників / За ред. проф. А. Й. Капської. К., 2003.
7. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» №347/2002 від 17 квітня 2002 року. www.president.gov.ua
8. *Шевцов А. Г.* Особистісно орієнтовані освітні технології як системоутворювальний чинник комплексної соціальної реабілітації осіб з інвалідністю // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Вип. 8. Т. I / За ред. В. І.Бондаря, В. В.Засенка. К., 2006.
9. *Шевцов А. Г.* Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я: Монографія. К., 2004.

10. *Lupart, J. L., & Webber, C. (2002). Canadian schools in transition: Moving from dual education systems to inclusive schools. Exceptionality Education Canada, 12(2&3), 7-52.*

THE ISSUE OF PROSPECTIVE TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING FOR INNOVATIVE ACTIVITY UNDER THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

Mariana Zakharchuk

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA – 79009 L'viv, Ukraine*

The author of the article considers the actual problem of high school teachers' professional training to the work in inclusive schools. She analyses the possibility to introduce a special course into the university teaching process and suggests the most relevant directions of prospective teachers training to innovative activities under the conditions of inclusive education.

Key words: inclusive education, people with special needs, innovative activity, pedagogical innovation, teacher's readiness for the innovative activity.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Марьяна Захарчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина*

Рассмотрена актуальная проблема профессиональной подготовки будущих преподавателей высшей школы к работе в условиях инклюзивного образования; проанализирована возможность введения специального курса в учебно-воспитательный процесс ВУЗА; предложены современные направления подготовки молодых преподавателей к инновационной деятельности в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, люди с особенными потребностями, инновационная деятельность, педагогическая инновация, готовность педагога к инновационной деятельности.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008